

De heerlijkheid en het kasteel Grevenbroek (Achel, Molendijk z.n.) Hamont-Achel (B.)

Luk Van de Sijpe, historicus
Hamont-Achel
versie 2023

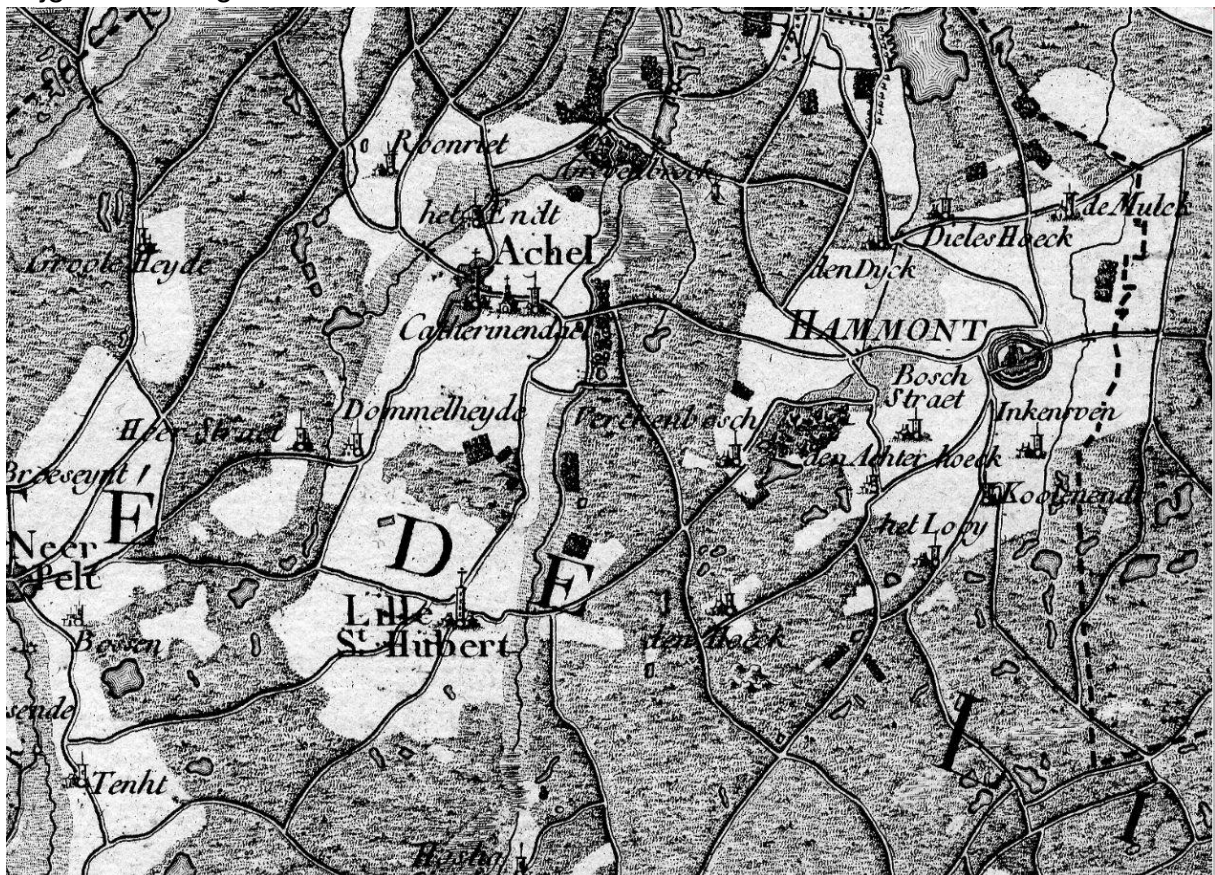
0. Inleiding

Deze studie gaat slechts beperkt in op de dynastieke opvolging van de adellijke eigenaars van het domein en kasteel Grevenbroek in de periode 1257 tot 1585, waarbij wij over originele archiefstukken beschikken.

De focus in deze publicatie ligt op de bouwgeschiedenis van de burchtsite Grevenbroek. Tot op heden is deze nauwelijks onderzocht en is men uitgegaan van een aantal andere voorbeelden van burchtsites in de omgeving, zoals Gruitrode of Weert. De hypothesen, die uit deze vergelijkingen werden geponeerd, blijken steeds meer niet te kloppen met de werkelijkheid.

Wij hopen dat deze studie, zelf nog voor aanvullingen vatbaar, met wetenschappelijk archeologisch onderzoek wordt vervolledigd.

De geschreven bronnen laten ons immers meestal in de steek om een goed beeld te krijgen van de grootte en het uitzicht van deze burcht.

1. De heerlijkheid Grevenbroek

1.1 De naam

Grevenbroek is de naam van een kasteel, van een adellijke familie, die er zich vestigde en van een middeleeuws territorium, bestaande uit de gemeenten Hamont, Achel en Lille (Sint-Huibrechts-Lille).

Over de geschiedenis van dit meervoudig Grevenbroek is tot voor kort weinig fundamenteel onderzocht en nog minder gepubliceerd. Wel verschenen een tiental kleine bijdragen in allerlei lokale publicaties.

De enkele waardevolle, vanuit historische documenten uitgegeven artikels zijn van de hand van Dr. M. Bussels, voormalig rijksarchivaris te Hasselt.

In de jaren 1953-1958 werden op het terrein van het kasteel Grevenbroek grondwerken uitgevoerd, maar deze zijn helaas archeologisch niet gedocumenteerd.

De historische interesse voor Grevenbroek is tot de laatste decennia van de 20ste eeuw vooral beperkt tot onderzoek m.b.t. de site van de Achelse Tomp.

Lokale onderzoekers en vooral A. Claassen gingen ervan uit dat de oorspronkelijke burcht van Grevenbroek de Achelse Tomp zelf was. In die visie was de Tomp de circulaire donjon of de woontoren van de heren van Grevenbroek.

Historisch onderzoek heeft sinds de jaren 1990 uitgewezen dat de Achelse Tomp een torenmolen was en dat de 'woning' van de eerste heren van Grevenbroek, van Boxtel, zich op dezelfde plaats bevond als de 'nieuwe' burcht uit de 15de eeuw.

Grevenbroek wordt pas in 1364 voor het eerst vernoemd. Het lijkt op dat moment enkel de naam van een kasteel, in bezit van de Loonse ridder Jan van Hamal.

Lijst van Loonse ridders onder Jan van Arkel, 1364 (RAH, Leenzaal van Kuringen nr. 72)

Dominus de Hamalia, dominus de Grevenbrouck
--

In 1367 moest deze ridder zijn kasteel Grevenbroek openstellen voor de prinsbisschop van Luik, als gevolg van zijn deelname in de Loonse successieoorlog.

In 1369 wordt nog eens expliciet melding gemaakt van *Jan van Hamal en van Grevembrouck* (De Borman 1875,83). Hij trad er in een akte als getuige op.

Nog later ging de naam Grevenbroek over op het hele domein dat door de burchtheer beheerd werd.

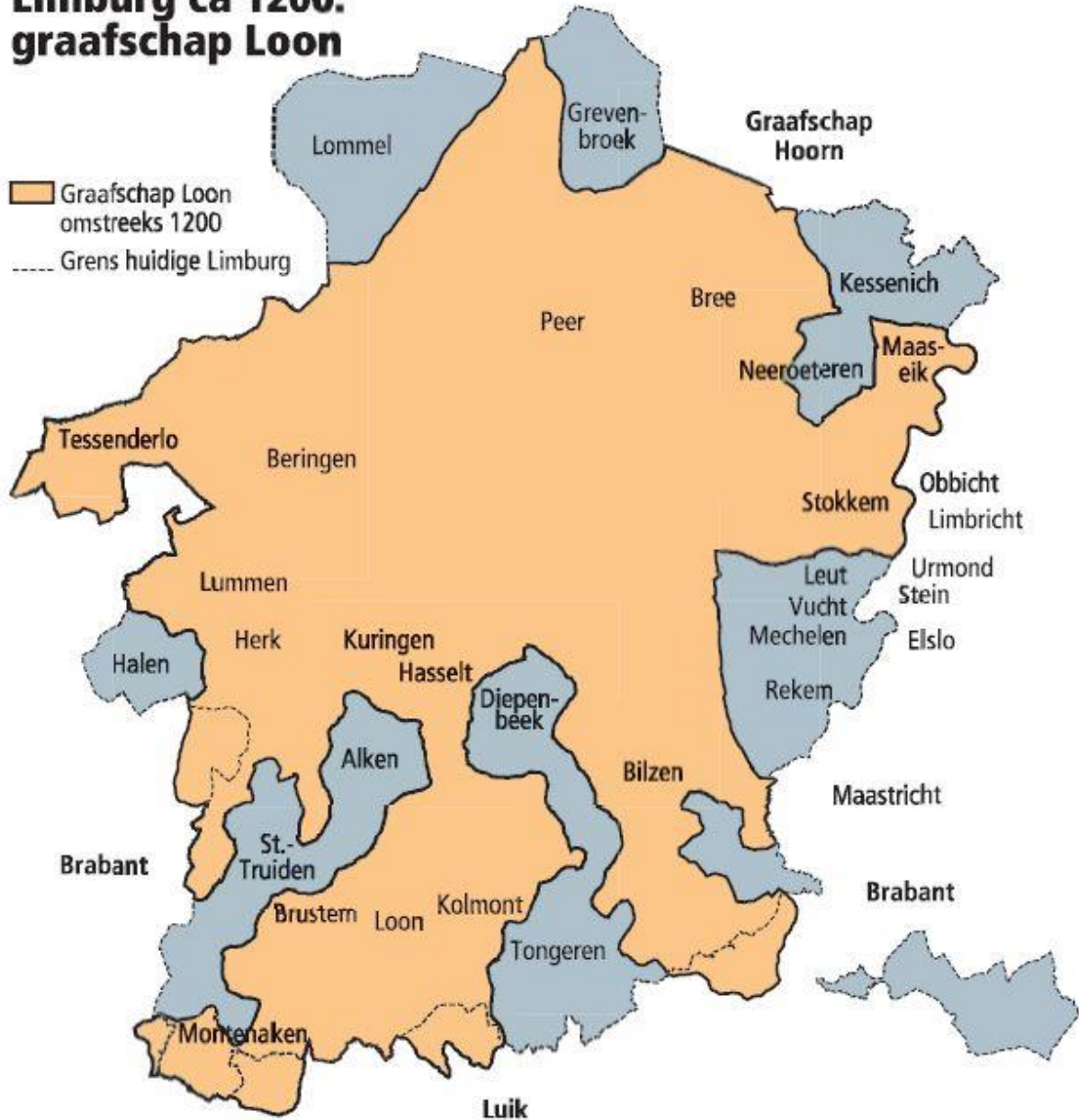
Wanneer Robrecht van Renswoude (bastard van Arckel) in 1380 dit domein in bezit nam, liet hij zich ook heer van Grevenbroek noemen en nam hij deze ook als familienaam aan, voortaan dus Robrecht van Grevenbroek. Alle nazaten van hem behielden deze familienaam *van Grevenbroek*.

Het domein Grevenbroek omvatte in haar definitieve omvang de dorpen Hamont (einde 14de eeuw stad), Achel en (Sint-Huibrechts-)Lille.

Of de gemeente Kaulille in de beginfase bij het domein Hamont, Achel en Lille van het Sint-Servaaskapittel in Maastricht behoord heeft, is niet gedocumenteerd. Het feit dat de kerk van Kaulille ook aan Sint-Monulfus en Gondulfus(als patroonheiligen) is

toegewijd, gaf aanleiding tot deze veronderstelling. Evenwel komt Kaulille nooit ter sprake in de toewijzing tijdens de overgang van de 13de naar de 14de eeuw van steeds meer rechten aan de voogd van het kapittel in het domein van Hamont, Achel en Lille.

Limburg ca 1200: graafschap Loon

1.2 De heren van Grevenbroek

1.2.1 Oorsprong, Frankisch?

De naam Grevenbroek verwijst dus voor de late middeleeuwen naar een heerlijkheid, dit is een onafhankelijk domein (een ministaatje), waar een adellijke heer (*dominus*) het gezag zelfstandig uitoefende.

Misschien is het domein Grevenbroek al ontstaan in de vroege-middeleeuwen, 8ste-9de eeuw, zoals het naburige Budel (NL) of Pelt. Deze zijn in die periode vermeld als stichtingen ten voordele van de belangrijke Karolingische abdijen Lorsch, en

Chèvremont. Maar er bestaat ter ondersteuning van deze 'Karolingische' hypothese voor het domein Hamont-Achel en Lille geen enkele historische bron.

1.2.2 Maastricht aan zet

Vanaf de 12de eeuw pas krijgen we stilaan een kijk op de geschiedenis van Grevenbroek.

In die eeuw blijkt het Sint-Servaaskapittel te Maastricht eigendom te hebben in Achel. Dit kapittel, een groep van kanunniken die religieuze diensten verrichtte in de belangrijke Sint-Servaaskerk, bezat op meerdere plaatsen in de streek dorpen of eigendommen, die hen voldoende financiële middelen bezorgden voor hun levensonderhoud en voor de uitbating van hun kloostergoederen. De belangrijkste bezittingen van dit kapittel in de omgeving van Grevenbroek waren Oijen en Weert.

Het eerste document waarin Achel vernoemd werd is een pauselijke oorkonde (1139) met de bevestiging van de eigendommen van het kapittel. Daarin staat o.m. *ecclesiam de Achile*. Deze omschrijving zegt niets over het eventuele bezit van eigendommen in Achel. Bijgevolg kan uit deze oorkonde van 1139 niet afgeleid worden dat Maastricht al een domein in het gebied van Hamont, Achel en Lille bezat. Andere documenten laten ons tot 1257 hierover in de steek.

Hamont samen met Achel en Sint-Huibrechts-Lille werd zeker vanaf het midden van de 13de eeuw beheerd door de proost van het kapittel van Sint-Servaas.

Heren van Grevenbroek 13de eeuw-1488

Willem I van Randenrode, heer van Boxtel	-1257-
Willem II van Boxtel	1308
Willem III van Boxtel	1338
Willem IV van Boxtel	1350*
Dirk van Meerheim	1356
Jan van Hamal	1360
(naamdragers 'van Grevenbroek')	
Robrecht van Renswoude/van Grevenbroek	1380
Jan van Grevenbroek	1401
-verpand aan Dirk Van Pietersheim e.a.	(1411)-
Robrecht van Grevenbroek	1424
Jan & Adriaan van Grevenbroek	1448-1488

* De dynastieke nummering is een voorstelling door archivaris M. Bussels

J. Coenen (2004) heeft de stamlijst met modern onderzoek herzien. Hij onderscheidt drie heren Willem van Boxtel. Willem IV heeft dan geen relatie met het domein Grevenbroek.

1.2.3 Voogden nemen de macht in handen

Omdat sommige van de eigendommen van het kapittel nogal ver verwijderd waren van Maastricht en het lastig was om deze goed te beheren, werden deze vanaf de 12de - 13de eeuw dikwijls verpacht, geruimd of zelf geschonken aan voogden of andere heren. Ook speelde de vernieuwing in de religieuze beleving, nl. een terugkeer naar het armoede-ideaal een rol.

De oorkonde van 1257 (RA Hasselt, gemeente Hamont, oorkonden) is het eerste document dat melding maakt over het domein Hamont, Achel en Lille. Bovendien is dan al sprake van de aanwezigheid van de voogd Willem I van Bortel, die onenigheid had over de inning van de boeten, opgelegd door de lokale schepengbank. Hij kreeg gelijk en mocht vanaf dat moment 1/3 van alle boeten uitgesproken door de schepengbank optrekken. Dit document laat toe te veronderstellen dat Willem van Bortel al geruime tijd voogdij uitoefende over dit domein.

In de eerste decennia van de 14de eeuw werd het wereldlijk beheer van het gebied van *Grevenbroek* volledig overgedragen aan de adellijke familie van Bortel (Oorkonden van 1308-1309 en 1338 in RA Hasselt, gemeente Hamont, oorkonden. Verder geanalyseerd door Doppler in PSHAL 66 e.v.).

Alleen het benoemingsrecht van de pastoors met de daaraan verbonden inning van de tienden in Achel en in Lille bleef voorbehouden aan het kapittel.

In het midden van de 14de eeuw kreeg het domein de naam van *alinghe heerlijkheid*.

Door vererving ging Grevenbroek na 1356 over naar de families Meerheim en van Hamal en in 1380 verwierf een lid van de bekende Nederlandse familie van Arckel, Robrecht van Renswoude, deze eigendom. Hij is de eerste die zich de familienaam van Grevenbroek toe-eigende.

Drie prominente adellijke families bouwden de burcht en het domein Grevenbroek uit als een onafhankelijk allodium.

Opvallend is dat na de definitieve eigendomsoverdracht door het Sint-Servaaskapittel in 1338 het domein Grevenbroek een onafhankelijk domein werd, een allodium. Dat betekent dat de heer dit gebied autonoom kon besturen. Dit bijzondere statuut zal zeker de ontwikkeling van Hamont als kleine stad bevorderd hebben en uiteraard ook de noodzaak voor de heer om er een eigen woonst (kasteel) op te trekken.

Zowel in Achel als in Hamont werd een burcht opgetrokken, waarover we echter nauwelijks ingelicht worden.

Gezien de strategische ligging van het domein tussen het graafschap Loon (na 1366 het prinsbisdom Luik) en het hertogdom Brabant, hebben de opeenvolgende heren van Grevenbroek de nodige voorzichtigheid aan de dag moeten leggen om hun allodium te vrijwaren tegen de hun grote bureu.

Toch liep het vrij snel mis.

Het kasteel (?) van Grevenbroek speelde een niet onbelangrijke rol in het eindverhaal van het graafschap Loon (Mantelius, *Historia Lossensis* (1717), 284: *circa* (sic!) *Grevembrociam* of bij de kroniekschrijver Radulfus de Rivo, in

Chapeville, *Gesta Pontificum Leodiensium*, III (1616), p. 16 *circa Gravenbrouck*). In 1365/1366 immers had Jan van Hamal de laatste graaf (pretendent) van Loon, Arnold van Rummen, gesteund en werd vanuit Grevenbroek een raid uitgevoerd om de Loonse stad Beringen in te nemen, zonder succes overigens. Dat was trouwens de reden waarom de prins-bisschop van Luik in 1367 de burcht van Grevenbroek in beslag nam. Eigenaardig genoeg bleef de rest van de heerlijkheid onafhankelijk tot in 1401.

1.2.4 Van Grevenbroek

Robrecht van Arkel, de latere heer van Grevenbroek (+ 1405) was de bastaardzoon van Robrecht van Arkel, de broer van de prins-bisschop van Luik, Jan van Arkel. De familie van Ar(c)kel was een zeer invloedrijke en machtige adellijke familie, die zowel in Holland als in het prinsbisdom Luik actief was (De Borman 1875, *passim*).

Robrecht was ridder en via erfdeling heer van Renswoude. Hij werd kastelein van Montenaken (ca 1366-1384) en heer van Grevenbroek (1380-1401).

Hij bezat riante eigendommen in Haspengouw.

Onder het bewind van zijn oom, de Luikse prins-bisschop Jan van Arckel (1364-1378), vervulde hij de belangrijke functie van ontvanger van het bisdom Luik (receptor Leodiensi).

Hij was de regelmatigste getuige bij de leenverheffingen van het graafschap Loon. Robrecht huwde ca. 1366 met Pentecosta de la Saulx, die bezittingen had in Binderveld. Via deze relatie verwierf de familie van Grevenbroek voor eeuwen haar eigendommen in Binderveld.

Tussen 1380 en 1400 heeft hij zich waarschijnlijk geconcentreerd op zijn nieuwe bezitting in Grevenbroek en deze verder uitgebouwd. Zijn rol in Luik was immers uitgespeeld sinds de aanstelling van de nieuwe prins-bisschop Arnold van Horne (1379).

Uit Lefort

Het wapen van Grevenbroek

De familie van Ar(c)kel was zeer vertakt en verbreid. Dat verklaart waarom het wapen uiteindelijk talrijke varianten in kleur vertoont.

Het is moeilijk te achterhalen welke heraldische kleuren de 14de eeuwse familieleden van Ar(c)kel werkelijk droegen.

Wij beschikken over geen eigentijdse documenten. De oudste heraldische voorstellingen dateren uit de vroege 17de eeuw.

Voor het familiewapen van Grevenbroek stelt zich evenwel geen probleem. Alle oudere documenten zijn eensgezind.

De bekende specialisten, Lefort uit Luik (18de eeuw) en Rietstap (19de eeuw) beschrijven het wapen als volgt: *d'argent à deux fasces bretessées et contre-bretessées de gueules* = in zilver van twee beurtelings gekanteelde en tegengekanteelde dwarsbalken van keel.

Het historisch wapen van Grevenbroek heeft dus rode dwarsbalken op een zilveren achtergrond.

1.2.5 Het rampjaar 1401

Tot 1401 was deze heerlijkheid Grevenbroek een autonoom gebied.

Na een conflict met de Loonse buurgemeente Neerpelt, moest de heer van

Grevenbroek tegen de prinsbisschop van Luik het onderspit delven en werd zijn heerlijkheid ingepalmd. Dit wapenfeit is ons enkel bekend door een aantekening van de Corswarem, 1857, p. 130-131, 285, die zich kon beroepen op enkele documenten uit het kasteelarchief van Grevenbroek (nu verloren).

Grevenbroek werd een vazalgebied van Luik en viel juridisch onder het rechtsgebied van het graafschap Loon.

In 1401 werd Robrecht van Grevenbroek afgezet en werd zijn zoon Jan als kersverse leenman van de prinsbisschop in Grevenbroek aangesteld.

De gevolgen waren ernstig en blijvend: nooit meer zou het gebied van Grevenbroek nog een rol van betekenis spelen en het zou voortdurend het slachtoffer worden van vele oorlogen en plunderingen, die overal in het land van Luik tot in de 18de eeuw plaatsvonden.

1.2.6 Grevenbroek na 1401: de nazaten van Robrecht van Grevenbroek (1401-1477)
Tussen 1401 en 1488 bezetten drie generaties van Grevenbroek de heerlijkheid: Jan van Grevenbroek vanaf 1401.

Vermoedelijk stierf Jan reeds in 1411 en was zijn oudste zoon Robrecht II nog minderjarig. Zo kan verklaard worden dat o.a. Dirk van Pieterheim door de prinsbisschop in 1412 tijdelijk beleend werd met de heerlijkheid Grevenbroek.

Robrecht II van Grevenbroek volgde pas in 1424 zijn vader op en bleef tot in 1448 op post. Op basis van de interpretatie van bouwhistorici, in het bijzonder van Frans Doperé en Dick Zweers, moet hij de bouwheer geweest zijn van zowel het vernieuwde kasteel als van de torenmolen, de *Tomp*. Dezelfde Robrecht heeft ook een rol gespeeld in de oprichting en eerste inrichting van het franciscanessenklooster te Achel (1439). Hij schonk aan de jonge gemeenschap een *huis van zeven gebonten*.

Jan & Adriaan van Grevenbroek volgden in 1448 hun vader op, maar het blijft onduidelijk of zij samen het beheer van hun domein uitoefenden. Wel kregen zij veel moeilijkheden door de zware hypothecaire lasten die aan het kasteel en het domein waren verbonden. In 1488 verloor de familie van Grevenbroek definitief haar 'kroondomein'.

Tussen 1401 en 1795 behoorde Hamont-Achel samen met Lille tot het prinsbisdom Luik. Voor een aantal bestuurlijke en juridische zaken was het voormalige graafschap Loon nog van betekenis.

Zo werd, zonder een concreet jaartal te kunnen opnoemen, Hamont als tiende Loonse stad erkend en bij uitbreiding als *bonne ville de Liège*, een *goede stad* van Luik.

Vanaf de 15de eeuw worden in de oorkonden en documenten Hamont en Grevenbroek opvallend steeds naast elkaar genoemd. In de opsomming van de verschillende gemeenten (eveneens in de 14de eeuwse oorkonden) komt ook Hamont bijna altijd op de eerste plaats. Dat zou kunnen betekenen dat Hamont het belangrijkste centrum van het domein was en duidt mogelijk ook op een

oorspronkelijke aparte status van Hamont, voordat het drievoudige domein Grevenbroek onder het gezag van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht tot stand kwam.

Onverklaard is eveneens de kerkelijke oorsprong van Hamont. De patroonheilige van de parochie is Sint-Laurentius. Er is geen enkel kerkrechtelijke relatie met de Sint-Servaasabdij van Maastricht overgeleverd. Wat meer is, de oudste bronnen geven aan dat het kapittel van Aldeneik de kerkrechten behartigde. In tegenstelling wat nog steeds beweerd wordt, was er reeds vóór 1300 een aparte kerk in Hamont en is die zeker niet door een heer van Grevenbroek opgericht.

Helaas ging het kloosterarchief van Aldeneik, dat duidelijkheid had kunnen verschaffen, bijna volledig verloren.

Hamont telde in de loop van de 15de tot 18de eeuw zo'n 1000 à 1200 inwoners (cf. H. Spooren, 1962).

Als stad bleef het erg bescheiden. Zoals eerder aangeven is er een sterk vermoeden dat de stad rond 1300 een redelijk belangrijk centrum geweest is. Het verblijf van een Lombardische bankier in die periode is in elk geval opvallend. Uit een aantal latere berichten blijkt dat Hamont handelsrelaties had met Weert aan de ene kant en Den Bosch aan de andere kant. Ten tijde van de laatste fase van de Bourgondische eenmaking (1467) werd in een uitgebreid rapport door alle getuigen melding gemaakt van het feit dat men in Hamont niet de Luikse munt hanteerde, maar de Bossche. Toch is na 1400 Hamont als stad steeds meer vervallen tot een zeer kleine lokale markt.

Hamont had wel een eigen stadsbestuur die aparte wetten (recessen) kon uitvaardigen. Zij had (vanaf de 16de eeuw?) een wekelijkse markt en een jaarmarkt, die beschermd was door wallen en poorten.

In 1782 werd op de markt een perron opgericht, het symbool van de Luikse onafhankelijke staat. Op het ovalen marmeren opschrift was het stadswapen (dubbelwapen van Grevenbroek en Loon) afgebeeld met de namen van de twee stadsburgemeesters van dat jaar.

Hamont werd regelmatig belegerd door rondtrekkende legers, bijv. in 1599 door Spaanse muiters en in 1654 door Lorreinse troepen. Oorzaak hiervan was de neutraliteit van het prinsbisdom Luik, waardoor alle Europese legers hier passeerden. Hamont was binnen Grevenbroek het juridisch en deels ook bestuurlijk centrum. De schepenbank was er gevestigd en het schepenzegel bevatte, zeer apart, de afbeelding van Sint-Laurentius, de patroonheilige van de stad Hamont.

In Hamont was er zeker vanaf 1380 een *hospitaal*.

Achel telde tussen de 15de en 18de eeuw zo'n 500 à 700 inwoners.

Achel was oorspronkelijk de residentieplaats van de heren van Grevenbroek. Het eerste 'kasteel' werd vermoedelijk in de vroege 14de eeuw gebouwd door de heer van Boxtel. Kort na 1401 werd de site na de vernietiging deels heropgebouwd en vernieuwd, waarvan er nog bescheiden resten bestaan.

In 1586 kocht de prins-bisschop zelf dit kasteel, dat door zijn plaatselijke medewerkers (de rentmeesters of drossaards) werd bewoond. Zo tekende in 1585 *Gerhardt Van den Steen, onzen Borcgrave tot Grevenbroeck*

In 1702 werd de kasteelsite door Engelse troepen met de grond gelijk gemaakt.

Elders in Achel verbleven belangrijke Luikse edellieden, zoals in het huis Genenbroek en in de hoeve Beverbeek. Deze hadden evenwel in Grevenbroek geen officiële functies.

De heren van Grevenbroek hebben in Achel banmolens opgericht. Oorspronkelijk (ca 1420-1430) was de windmolen de *Tomp*, een torenmolen. Vanaf de 17de eeuw werd de door storm stukgeslagen *Tomp* vervangen door een houten standaardmolen, een stuk verder ten zuidoosten in de heide gelegen.

Sint-Huibrechts-Lille (Lille tot in de 17de eeuw) speelde in dit domein een bescheiden rol.

Het telde in de loop van de 16de tot de 18de eeuw een 400 à 500 inwoners.

Er is in Lille geen domeingoed van de heren van Grevenbroek bekend.

Door de grotere afstand naar het slot van Grevenbroek werd in tijden van gevaar de sterke kerktoeren als verschaning gebruikt. Dat liep in 1652 verkeerd af doordat Lorreinse huurlieden de kerk afbrandden. In het noorden van het dorp was er in de loop van de 17de eeuw een aparte schans ingericht.

1.2.7 Het domein van Grevenbroek gaat over in vreemde handen 1477/1488- 1585

Bezitters van het domein Grevenbroek 1477-1796

Cornelis van Bergen	1488
Cornelius van Zevenbergen	1529
Paulus van Daele	1553
Philips de Montmorency	1554
Godart van Bocholt (+1577) en Anna Van Wittenhorst (+ 1584)	1554
Bisschoppelijke tafel van Luik	1586-1796
Verpanding van Achel en Lille (met beperkte rechten) de Hubens	1749-1796

Reeds in 1477 werd de heerlijkheid Grevenbroek verkocht aan Raes van Heers, een verwant die gehuwd was met Pentecosta van Grevenbroek. De koop ging niet door wegens het plotse overlijden van Raes.

In 1488 werd de heerlijkheid eigendom van de invloedrijke Brabantse edelman Cornelis van Bergen en in 1529 van zijn zoon, eveneens Cornelis, met de toenaam *van Zevenbergen*, genoemd. Hij werd in 1538 tevens prinsbisschop van Luik. Tenslotte werd in 1553 de heerlijkheid door hem verkocht, eerst aan een 'stroman', de Antwerpse ondernemer Paulus van Daele, maar onmiddellijk daarop aan Floris de Montmorency, die het beheer overdroeg aan Godart van Bocholt. Na de dood in 1577 van deze laatste heer van Grevenbroek, verkochten de erfgenamen in 1585 de heerlijkheid aan de prins-bisschop zelf.

Dat al deze heren slechts korte tijd in het vervallen kasteel vertoefden is niet verwonderlijk. Cornelis van Zevenbergen bijv. bezocht één keer Grevenbroek in 1538: *Den XXVI Augusti trock ons genedighe heer van Stokhem nae Grevenbroeck. Itemden acht en twintichsten dagh van Augusti op eenen gonsdach quam ons genedighe heer ende biscop van Luyck tsavons te VI uren van Grevenbroeck te Curingen met XII peerden. Hij had VIII of IX vanden scutten met hem. Item mijn heer van Luyck had oeck sijnen baert noch.* (J. Grauwels, *Dagboek van gebeurtenissen*, Assen 1972, p. 93)

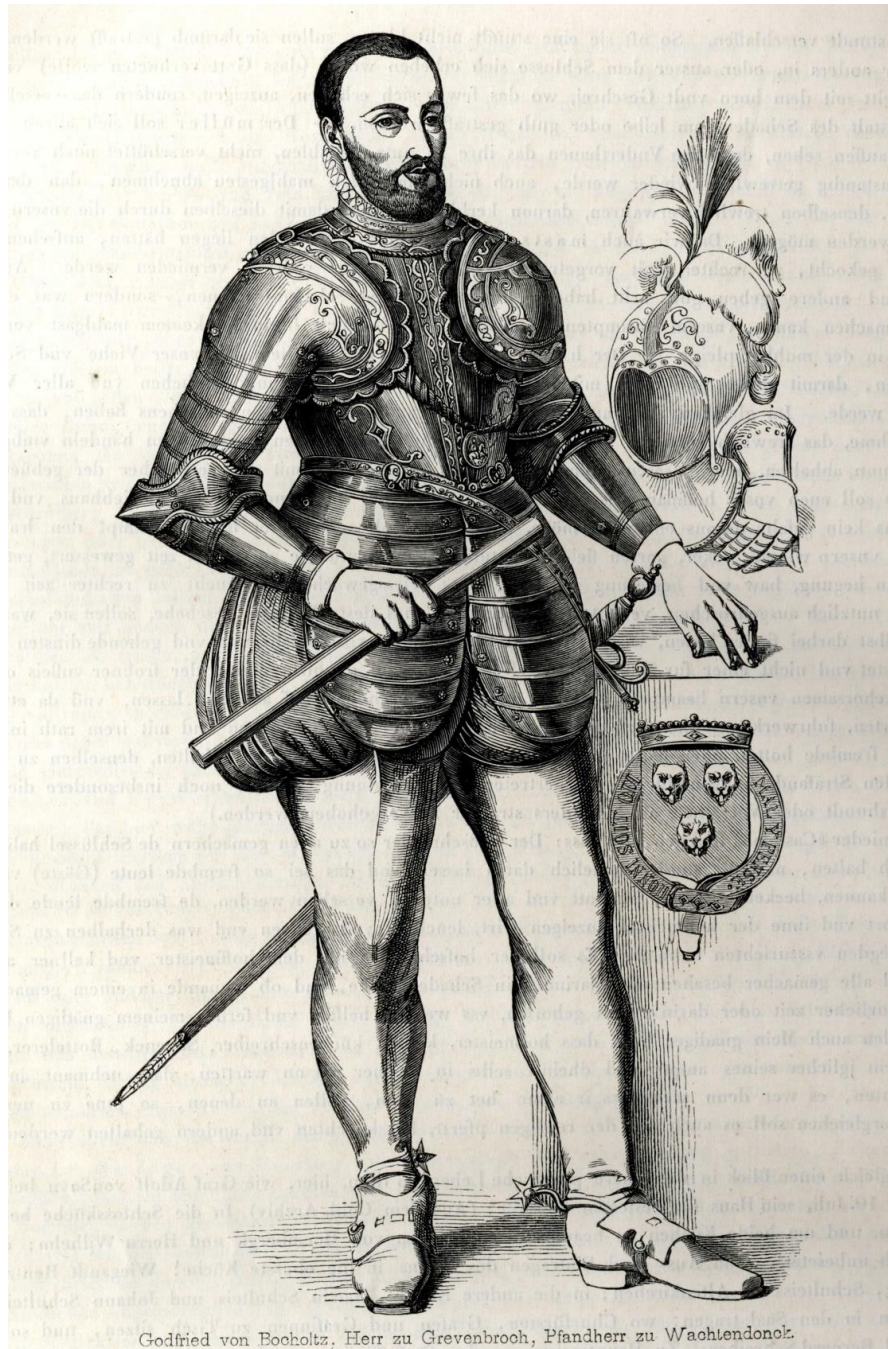
1.2.8 Grevenbroek wordt eigendom van de prinsbisschop van Luik (de Bisschoppelijke Tafel/la Mense Episcopale) 1585

De prins-bisschop van Luik kocht in 1585 de volledige eigendom van Grevenbroek. Grevenbroek werd een onderdeel van het Prinsbisdom (eigendom van het kapittel van Sint-Lambertus). Er zijn dus geen heren van Grevenbroek meer sinds 1585. De aankoop van Grevenbroek door de Luikse staat zelf was niet evident. De rentmeester van Grevenbroek, Van der Steen, rapporteerde in zeer lovende bewoordingen over het domein, maar in Luik was men eerder afwijzend. Het domein

was niet zo lucratief en het kasteel was “prins onwaardig”.

Toch besliste het kapittel van Sint-Lambertus om het domein in volle eigendom aan te kopen en rechtstreeks onder het beheer van de Rekenkamer te brengen. De prinsbisschop had veel liever dit domein opnieuw laten belenen.

Het feit dat in deze periode er een bedreiging van protestantisme was en concreet bij de erfgenamen van de laatste heer van Grevenbroek, Godfried van Bocholtz, notoire aanhangers van Luther waren, zou een doorslaggevend argument geweest zijn om dit meest noordelijke gebied in ‘eigen’ handen te nemen.

Godfried von Bocholtz, Herr zu Grevenbroch, Pfandherr zu Wachtendonck.

In Grevenbroek regeerden voortaan drossaards en rentmeesters, in naam van de prins-bisschop.

Concreet betekent dat het beheer van de domeingoederen, te weten het kasteel met zijn aanhorige hoeven en vijvers en molens door de Luikse Rekenkamer werd georganiseerd en ter plaatse door de rentmeester werd uitgevoerd.

Los daarvan werd door de drossaard of de luitenant-drossaard de prins-bisschoppelijke rechten in het hele gebied van Hamont, Achel en Lille behartigd: het innen van de directe en indirecte belastingen, de uitvoering van de wetten en reglementen uitgevaardigd door de Luikse prinsbisschop of de Luikse instellingen en het toezicht op de rechtspraak.

Van 1585 tot de Franse 'bezetting' in 1795 bleef Grevenbroek een aparte eenheid vormen, maar werd 'op landelijk niveau' samengevoegd met het gebied van Pelt: het ambt Pelt-Grevenbroek.

2. De kasteelsite: het huys van Boxtel, het huys Grevenbroek, het kasteel Grevenbroek

2.1 Naamgeving

1367 la maison et chasteau de Grevenbrouck

Slot/sloote (1401)

kasteel/casteel/*castrum chasteau/ huis

1538 (colonia ante) domum sive castrum

1548 (colonia apud) castrum

la neuve maison devant Grevenbroek

maison dudit Grevenbroek

place forte

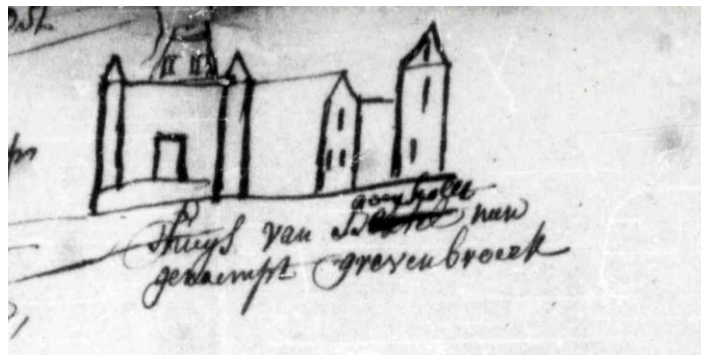
1586 arx sive castrum de Grevenbrouck

domus seu castellum

Castrum et dominium de Grevenbruck (olim esset territorium liberum)

1578 diensten op het slot en byvanck van Grevenbroek

1696 op het voorstelijk kasteel Grevenbroeck (plaats voor gedetineerden 1695)

2.2 Geen afbeeldingen

Uittreksel uit de Ferrariskaart (opmeting 1772)

Er is geen enkele afbeelding of plan van de kasteelsite van Grevenbroek overgeleverd. De twee niet gedateerde tekeningen, veeleer schetsjes van het kasteel Grevenbroek, mogelijk uit het begin van de 17de eeuw, zijn van weinig tot geen betekenis. De schetsen waren alleen bedoeld om in een procesbundel het kasteel Grevenbroek aan te duiden op een grenskaartje. Hetzelfde geldt in deze archiefstukken met betrekking tot de kerkgebouwen. De schetsen van deze gebouwen zijn ook universeel en hebben helemaal geen realiteitswaarde. Ook de aanduiding van het kasteel op de kaart van Ferraris brengt ons weinig bij. Bij zijn opmetingen ca 1774 was het kasteel al ruim 70 jaar totaal vernield en had de lokale bevolking de meeste zichtbare sporen, zoals steenwerk en ander materiaal 'gerecupereerd' voor eigen gebruik. Ferraris' tekening van de kasteelsite klopt dan ook niet met de huidige bevindingen van (beperkt) archeologische onderzoek.

Alleen geschreven documenten laten ons toe een beeld te vormen van de kasteelsite Grevenbroek.

De opgravingen door A. Claassen in 1954-1958 zijn archeologisch niet gedocumenteerd. Wel werd in de publicatie (OLL 1968) over de geschiedenis van de Tomp, een kleine bladzijde gewijd aan de burcht zelf. Zeer merkwaardig is de

opname van een 'grondplan' van deze kasteelsite met een volledige intekening van het tweevoudige kasteelterrein. Dit plan lijkt op geen enkele manier in overeenstemming te brengen met de geschreven documenten. Het blijft een open vraag op basis waarvan dit grondplan werd getekend.

Ook bij de voormalige Nationale Dienst voor Opgravingen is alvast geen enkel verslag bewaard of bekend.

Volgens de getuigenis (24.01.2020) van H. Van de Broek, voormalig gemeenteontvanger en pionier van de Hamont-Achelse heemkunde, is er tijdens de periode 1952-1958 geen archeologisch onderzoek gebeurd. Wel heeft de toenmalige eigenaar, Jos Klok uit Bree, na aankoop van de site de oude bomen op de wallen gerooid en opnieuw aangeplant. Hierbij zijn wel degelijk belangrijke grondwerken uitgevoerd en mogelijk zijn toen prospecties uitgevoerd.

Het is ook mogelijk dat later, na aankoop van de kasteelsite door de Achelaar Fr. Stammen, wel opgravingen uitgevoerd werden, maar ook deze zijn nergens gerapporteerd.

De huidige eigenaar van de site Grevenbroek, de familie Lippens, is vanaf 2019 in de weer om nieuw onderzoek te faciliteren. Intussen is door Ph. De Smedt (Onderzoeksgroep Ruimtelijke Bodeminventarisatie, RU Gent, 2019) een geofysisch bodemonderzoek afgerond met eerste en bruikbare resultaten. Archeologisch onderzoek ten velde is absoluut noodzakelijk om de vaststellingen in de documentaire bronnen uit de 16de-17de eeuw te beoordelen.

2.3 De documentaire gegevens

2.3.1. Het *huys* van Boxtel (2de helft 13de of begin 14de eeuw?)

Er is in de oudste oorkonden, waarin de familie van Boxtel vernoemd wordt, nergens sprake van een vestiging in hun verworven domein te Achel. We vernemen het bestaan van het huys Boxtel uit een procesdossier van het begin van de 15de eeuw en uit een grenskwestie van de Noord-Brabantse gemeente Borkel en Schaft uit het begin van de 17de eeuw. Daarin wordt het kasteel als referentiepunt aangehaald en telkens benoemd als huys van Boxtel. Ook een grenspaal in die buurt wordt als paal van Boxtel genoemd.

Het lijkt dus heel aannemelijk dat de kersverse heer van het domein 'Grevenbroek', Willem van Boxtel hier een verblijfplaats oprichtte. Gezien zijn status als ridder moeten we dit huys interpreteren als een omwald kasteel, dat na zijn verwoesting in 1401 verder het hooghuis werd genoemd. Op basis van o.m. het visitatieverslag van de Luikse Staten in 1608 blijkt dat dit hooghuis inderdaad na 1401 niet meer werd heropgebouwd en dat het deels gebruikt werd voor de landbouwuutbating.

Dat hij als voogd met beperkte rechten, zoals in 1257, zich al een riant huys zou opgericht hebben is heel onwaarschijnlijk. Vermoedelijk is dat pas na 1338 gebeurd, wanneer hij de volle eigendom over het domein verkreeg.

Maar over omvang en uitzicht van deze woning of kasteel zijn we op geen enkel vlak ingelicht.

2.3.2. De eerste korte beschrijving van de burcht van Grevenbroek 1367

Hoger werd al geschreven over de inbeslagname van het kasteel Grevenbroek door de Luikse prinsbisschop Jan van Arckel, nadat de heer van Grevenbroek, Jan van Hamal zich gemengd had in de Loonse successieoorlog als tegenstander van de prinsbisschop.

De prinsbisschop was de overwinnaar in dit conflict en profiteerde ervan om de burcht van Grevenbroek in beslag te nemen. Concreet hield dit in dat van Hamal en zijn nakomelingen of erfgenamen voortaan de burcht in leen hield van de prinsbisschop en hem de leenhulde moest brengen.

De oorkonde die deze zaak regelde geeft de volgende omschrijving van de burcht: *la maison et chasteau de Grevenbroucq, ses mures et fosseis et toutes forteresses dyceli* (Luik, Conseil Privé nr. 2926).

Uit deze omschrijving zou men kunnen afleiden dat het kasteel extra versterkt was door muurwerk, grachten en andere versterkingen. Daaruit kan voorzichtig worden afgeleid dat de dubbele omwalling, die nog in de 16de tot 18de eeuw wordt genoemd, reeds in 1367 aanwezig was.

Enkel archeologisch onderzoek zou nog informatie kunnen geven over de structuur en het uitzicht van dit eerste kasteel.

2.3.3. De aanpassingen sedert de 15de eeuw

Het is duidelijk dat in 1401 het kasteel van Grevenbroek (huys van Boxtel) volledig werd vernield, meer bepaald afgebrand. In de periode van de verkoop aan Luik 1585-1606 vermelden alle rapporten dat dit huys er nog steeds verlaten en ruïneus bij lag.

Ongetwijfeld zullen de opvolgers van Robrecht van Grevenbroek de site nog bewoond hebben. Het lijkt erop dat zij niet in staat waren om het oude kasteel (hooghuis) herop te bouwen en dat zij zich beperkt hebben tot de bouw van een nieuw verblijf, dat in de documenten het voorhof (neerhof) wordt genoemd.

In het visitatieverslag van 1608 en een aantal documenten m.b.t. de verkoop in 1585 blijkt dat dit voorhof een zelfstandige woonplaats was en dat de oude kasteelsite beperkt toegankelijk was en zelfs dienst deed als omheinde weide voor enkele koeien.

Alvast hebben de nazaten van Robrecht van Grevenbroek hier tussen 1424 en 1484 effectief verbleven. Nadien werd Grevenbroek regelmatig verkocht aan buitenstaanders, die dit domein enkel als een soort geldbelegging beschouwden en er vermoedelijk nooit permanent gewoond hebben. Dat verklaart de verwaarlozing van de hele site.

Op het neerhof verbleven, na de aankoop door Luik, ook nog bijwijken de luitenants-drossaard of de rentmeester.

Zo woonde er drossaard Jan Willem van Bocholt met zijn vrouw in de periode 1624-1640. Er werden zelfs een aantal kinderen geboren (o.a. Anna Margaretha op 13 mei 1628).

De verkoop door de erfgenamen van Godart van Bocholt in 1585 aan Luik heeft het verval niet tegengehouden. De Luikse overheid heeft uiteindelijk niet geïnvesteerd in heropbouw of restauratie. Het militaire belang van deze site was intussen minimaal. En de kosten voor de heropbouw wogen niet af tegen de mogelijke voordelen. Toch is tussen 15 januari 1641 en 15 juli 1642, wanneer deze streek vreselijk geteisterd werden door losbandige huurlingenlegers, het kasteel bezet geweest door een Luiks garnizoen van 20 man en een officier, 'uit medelijden' door de staten van Luik opgedragen. Deze tijdelijke maatregel had weinig effect en na enkele jaren sloeg de ellende weer toe met als hoogtepunt de jaren 1651-1654, waarbij vooral Hamont en Lille zwaar te lijden hadden. Deze keer bleef elke hulp van Luik uit.

Met minimale ingrepen werd tussen 1595 en 1698 af en toe wat hersteld, in de eerste plaats betrof dit werken aan de meest strategische punten: de bruggen en de poorten, maar ook aan de omwalling. Blijkbaar speelde de internationale toestand daarbij een rol. Luik was weer het slachtoffer van een ernstig conflict tussen Frankrijk en een coalitie van Oostenrijkers, Engelsen en Hollanders. De Spaanse successieoorlog lag ook in het verschiet.

Dat verklaart waarom de vervallen burcht toch nog tot 1702 dienst kon doen als uitvalsbasis van legerbenden, zoals het Franse garnizoen dat in 1702 de legers van Holland en Engeland wilde afleiden.

En de burcht diende trouwens ook als schuilplaats voor de lokale bevolking in tijden van oorlogsgeweld.

2.3.4 Specifieke aanduidingen van het uitzicht en de omvang van het kasteel Grevenbroek ca 1585-1702

2.3.4.1 Documenten betreffende de verkoop in 1586 van het gehele domein Grevenbroek

In de verkoopakte van 1585 wordt het goed Grevenbroek van Godfried van Bocholt als volgt beschreven: *domum et arcem sive castrum suum de Grevenbrouck, suis muris fossates et fortaliis cunctum cum dominiis suis temporalibus oppidi de Hamont et villagiorum sive pagorum de Achel et Lill.*

(het huis en de versterking of kasteel Grevenbroek met zijn muren, grachten en versterkingen omgeven...).

Tallose verslagen, briefwisseling en notulen van de vergaderingen van het kapittel in Luik beoordeelden de (mogelijke) aankoop van het domein en kasteel van Grevenbroek in 1585.

De meeste documenten benadrukken dat het domein Grevenbroek economisch niet rendabel is en dat de koop feitelijk ongunstig is. Er wordt vooral op gewezen dat het kasteel in zeer slechte staat verkeert en onmogelijk als huis voor de prins kan dienen, maar ook dat de opbrengst van het domein Grevenbroek met zijn molens, zijn cijnshoeven en andere renten zeer beperkt is.

Toch werd de koop in 1586 definitief gesloten voor een globale prijs van ruim 40.000

gulden Brabants, waarbij de Luikse staatskas zelfs moest overgaan tot de verkoop van ettelijke bossen in o.m. Fosses, Bouillon en Couvin.

De conclusie is alvast duidelijk: het kasteel is in totale ruïne en de heropbouw zou acht- tot tienduizend gulden gaan kosten.

Rentmeester Vander Steen vermeldt zelfs dat *in domo clastrali et appenditiis intelligo castellanus tenet tres seu quatuor vacces*.

De Franstalige versie vermeldt: *la ditte maison est indigne d'un prince of il n'y a ne maison ne commodite pour residence de prince, mais du tout ruyneuse*.

De aanduiding *la basse courte et cense devant* is relevant. Ten noorden van het neerhof, net buiten de zware omwalling was er het cijnshof, dat in andere documenten als portierswoning wordt omschreven.

2.3.4.2 De belangrijkste beschrijving van het uitzicht van het kasteel Grevenbroek: het visitatieverslag van de Luikse Staten in 1608 Foto9

Het visitatieverslag van het kasteel Grevenbroek in 1608 bevindt zich in het fonds van de Chambre des Comptes, RA Luik nr. 983/3.

Om zich van de werkelijke toestand te vergewissen trok een groep experts van het Luikse kapittel op 20 juni 1608 richting Grevenbroek.

Op 21 juni vond de inspectie van de burcht plaats. Nadien bezochten de heren van het kapittel nog een aantal andere bezittingen van het domein.

De toestand van het kasteel:

Le 21 dudit mois visente et reconnu la maison situee au mitan d'une bruiare en ung lieu marescageux circuitte de fosses dyame et remparts tres hault de terres ou y at plusieurs chaisnes et aultres arbres plantés avec divers drèves alhentour de la maison de chaines croissante assez tardive

La ditte maison est bastie en deux partyes enthierement de Bricques

La haute maison qui devreoit esté la principalle at este bruslée et vers orient at seulement une vielle muraille fendue de hault embas pendant sur les fosse

Du Costé du midy enthierement detombée et refferree de fachines (?) et bois

Vers l'occident une muraille simple decrevassée avec fendement quy ne puivent subsiter longtemps

Vers septentrion est l'edifice enthier saulve une partye sans yoiets et en l'autre prtye embas y at une cave grande mais subiecte alcame (?) pardessus y at une cuisine et chambre et enhault deux bonnes chambres avec grenier mais ung somer rompus et sustenus par ung stanson, la porte stricte que ung chariot ny pouroit entre

L'autre partye de la maison vers l'orient le quartier est habitable et y at chambre sallette, cuisine par terres et par enhault divers comodits et une thour enthière

Vers midi unde vielle gallerie de bois ne servante a nulle comodité

Vers l'occident sont la brassine et estableries fort caducques les fondaments de la

muraille nenassent ung renuevelement du tout, sy de brieff ny est remedie quy ne soy serat sans grands coustaingens

Vers septentrion les murailles comenant a pancher et sont les batiments de toute la maison de sy legiers ouvraiges memes bois et mal ancrés quie ne sont de longue duree et necessairement y convient de brieff pouvoir come aussy faire recouvrir les toiets quy en divers endroits sont ouverts

*Venant hors laditte maison vers la II e porte au droiit costé y sont diverses estableries et a la main gauche une maisonette pour le portier couverte de pailles
Les ponts et barrières desirent estre restaures...*

2.3.4.3 Verdere herstellingswerken 1695-1699

Net voor de definitieve vernietiging van de burcht van Grevenbroek in 1702 werden nogmaals herstellingswerken uitgevoerd, maar telkens moeten we vaststellen dat de herstellingen zeer beperkt bleven, omdat gewoonweg de middelen ontbraken. Vooral de overheid in Luik had weinig interesse in de site van Grevenbroek.

In de periode 1695-1699 werden door de lokale beheerder Craeghs een aantal kwitanties en rapporten m.b.t. herstellingen aan het huys van Grevenbroek/ het kasteel van Grevenbroek opgemaakt.

2.4 De definitieve verwoesting van het kasteel in 1702: goed gedocumenteerd

Toen in 1701/2 de Spaanse successieoorlog uitbrak, werden onze gewesten voor de zoveelste keer het slachtoffer van een groot internationaal conflict.

Frankrijk, dat de Spaanse kroonopvolging alleen en voor zichzelf wilde regelen, kreeg tegenover zich een coalitie van de andere grootmachten van Europa:

Engeland, de Nederlandse Republiek, Oostenrijk en Pruisen.

In 1702 stond dit coalitieleger onder de leiding van de latere hertog van Marlborough, John Churchill.

2.4.1 De verovering van Grevenbroek op 31 juli 1702

Vanuit het noorden trok het coalitieleger op zoek naar zijn Franse tegenstander. Het werd een langdurig tactisch spel waarbij het neutrale doch zwakke prinsbisdom Luik het slachtoffer werd.

De militaire actie tegen Grevenbroek was eerder een voorzorgsmaatregel.

Regelmatig werd het kasteel Grevenbroek, dat een ideale uitvalsbasis was voor snelle interventies, door Franse troepen bezet. Om dit in de toekomst onmogelijk te maken en de westelijk gelegen flank te beveiligen werd besloten om de burchten van Grevenbroek (31 juli) en Weert (17 augustus) en de stadsversterking van Bree en Peer (vóór 7 augustus) te vernietigen. Pas daarna zouden de strategische plaatsen aan de Maas worden aangepakt en de Franse troepen uit de Spaanse gebieden in Gelderland worden verjaagd.

Op 27 juli 1702 bezette een Frans cavaleriedetachement van 600 man onder leiding van Souternon de vestingen van Weert en Grevenbroek.

Op 31 juli reageerden de coalitietroepen en namen zij Grevenbroek in.

De inname van het kasteel Grevenbroek, in de briefwisseling een roversnest genaamd, stelde niet veel problemen. Het kasteel zelf was uitermate vervallen en alleen de ligging in een moerassige gebied versterkt door een dubbele omwalling met palissaden en muurwerk verstevigd boden bescherming.

De inname van Grevenbroek op 31 juli 1702 was niet het werk van de beruchte Marlborough zelf maar van Lord Cutts. Hij verdreef 's morgens rond 8 uur het Franse garnizoen uit Grevenbroek.

Het militair bulletin, opgesteld in het kamp van Sint-Huibrechts-Lille, op 31 juli 1702, geeft het volgende relaas:

Yesterday the army marched from Geldrop and encamped with the right at Grevenbroeck and the left at Leender strip and to-day we continued our march to this place

Upon coming to our camp last night we found a French garnizon in the castle of Grevenbroeck, situated in a morass, with double fosses well palisaded. Upon their refusal to surrender, six pieces of cannon were brought, and after some firing they surrendered at discretion.

Bij de verovering van Grevenbroek zou men 80 gevangenen gemaakt hebben, althans volgens het relaas van de toenmalige "nieuwsdienst" van de *Europische Mercurius*. De inlichtingendienst van de *Europische Mercurius* steunde vooral op de militaire communiqués.

"Men verstond dat er een Fransch garnizoen in het kasteel Grevenbroek lag, 't geen men tot d'overgave bit sommeeren, doch te vergeefs. Den 31sten, met kriecken van den dag, wierden d'Engelschen dan gecommandeert om deze post aan te tasten. Zij plantten er eenige stukken kanon voor, en gaven er vuur op; met bedreiging aan den Commandant, van hem met al zijn volk door de kling te jagen indien hij zich niet zonder verdere wederstand overgaf. Straks na deze opeischung werd de chamade geslagen, en door den Commandant verzocht, dat hij met geweer en bagagie mogt uittrekken, en na Roermond geleid worden; doch het verzoek geweigerd... en hij met zijn garnizoen niet dan met discretie aangenomen.

Het bestond uit tachtig man, meestendeels Switsers, welke aanstonds dienst onder de geallieerde troepen namen. D'Engelschen kregen in deze actie een Lieutenant-Colonel, nevens eenige officieren en soldaten gekwetst, maar weinige dooden. Dit kasteel een echt roofter, den Prince van Luik toebehoorende, was van groot gewicht door des zelfs gelegenheid; als dienende om de convoyen van Brabant na Spaansch Gelderland te dekken en in commodeerende die van 's Hertogenbosch na Maastricht.

Het is gelegen in een moeras, omringd met een dubbelde graft en goede palissaden, en voorzien met een sterk muurwerk, weshalven men wilde behouden, en er ten dien einde een bezetting van 300 man in lag".

2.4.2 De vernietiging van het kasteel Grevenbroek

Het is niet meteen duidelijk wanneer het kasteel Grevenbroek vernietigd werd.

Uiteraard heeft dit werk meerdere dagen in beslag genomen. In de oudere lokale

literatuur wordt meestal 21 augustus of ooit eens 31 augustus gemeld. Uit Engelse militaire bron vernemen we dat dit zeker vroeger gebeurde.

Hollandse genietroepen zouden deze taak uitgevoerd hebben vóór 17 augustus 1702. In een brief meldt de graaf van Athlone aan de Staten Generaal vanuit Achel: *“Het Casteel van Grevenbroek heeft men eijndelijck geresolveert te doen springen en raseeren, geconsidereert, dat de besettinge kosten voor het landt soudén sijn en dat het den vijant lichtelijck soude konnen wederneemen, wanneer wij met ons leger van hier wegh waeren”*.

Het is dus duidelijk dat het kasteel Grevenbroek vernietigd werd om te beletten dat de tegenstander het ooit nog zou kunnen gebruiken.

Ook het kasteel Weert werd om dezelfde reden met de grond gelijkgemaakt. De Europese Mercurius bericht: *Zoo haast als men meester van de plaats was (= Weert), liet men er de wallen af springen, gelijk ook het kasteel van Grevenbroeck, ten einde niet genoodzaakte te weezen Garnisoen aldaar te houden*.

2.4.3 De weerklink in Hamont-Achel

Weinig burgers uit het land van Grevenbroek zullen gerouwd hebben over het definitief einde van het kasteel. Vanaf 1650 tot 1702 was dit kasteel een verschrikking voor de plaatselijke bevolking. Het was zoals de *Europische Mercurius* schreef, een echt roversnest dat regelmatig door troepen allerhande en vooral muitende benden als schuilplaats werd gebruikt. Eindelijk was Achel en de rest van Grevenbroek nu van dit probleem verlost.

In de lokale documenten wordt daarom weinig gewag gemaakt van de vernietiging van het kasteel Grevenbroek.

Minder prettig was dan wel het feit dat de Weusterse hoeve, vlakbij het kasteel gelegen als gevolg van *het bombardement van het kasteel* volledig vernield werd.

Dramatisch was het hoog sterftecijfer in 1702. We kennen alleen de cijfers van Hamont. Het parochieregister van Achel bleef niet bewaard.

Terwijl in 1701 in Hamont 12 sterfgevallen genoteerd werden en in 1703 slechts 5, was in het oorlogsjaar 1702 de tol bijzonder hoog: 54 sterfgevallen. Dat was niet het gevolg van de oorlog zelf maar wel van de verschrikkelijke buikloop die in de herfst van het jaar de streek teisterde. Uiteraard werd deze epidemie door de steeds wisselende troepenbewegingen veroorzaakt.

Tussen 17 september en 30 oktober 1702 stierven in Hamont liefst 34 mensen, wellicht allemaal aan de buikloop. Het is opvallend dat vooral vrouwen (of meisjes... de pastoor vermeldt nergens de leeftijd, noch de doodsoorzaak) het slachtoffer waren: 35 sterfgevallen of 65%. Slechts 19 mannen (of jongens) stierven dat jaar. De parochie moet verslagen gereageerd hebben. De pastoor kreeg in de loop van het jaar wel een brief *‘om eene speciale misse te celebreren voor ons lant’* en hij betaalde liefst 8 gulden voor de ontvangst van *‘eenen brief comende van Romen tot den aflaat’*. Of dat soelaas bracht kunnen we betwijfelen.

Besluit

Het kasteel Grevenbroek is één van de zeldzame middeleeuwse burchtsites in het noorden van de provincie Limburg. Alleen in Stokkem aan de Maas, aan de oostgrens van de middeleeuwse staat Loon/Luik, bevond zich een (nog grotere) burchtsite.

Het kasteel Grevenbroek heeft zeker een 14de eeuwse oorsprong als 'huis' (stenen gebouw of kasteel) van de voogd-eigenaar, de heer van Boxtel.

In 1401 werd dit huis, na een conflict met de prinsbisschop van Luik, platgebrand en onbewoonbaar.

De nieuwe bewoners van de site hebben in de eerste decennia van de 15de eeuw ten noorden een nieuw woongedeelte bijgebouwd of verbouwd, het zogenaamde neerhof.

Het is niet duidelijk wanneer de zeer grote verdedigingswerken, zijnde een dubbele wal met gracht, versterkt met palissadewerk, aangelegd zijn.

In de loop van de 15de en 16de eeuw werd de site bewoond door diverse edellieden. Tot 1488 woonden er telgen van de familie van Grevenbroek. In de eerste helft van de 16de eeuw verbleven er, occasioneel, twee generaties van Sevenbergen, waarvan de laatste ook prinsbisschop van Luik werd. Een zeer markante figuur was de laatste heer van Grevenbroek, Godfried Van Bocholt(z).

In 1586 werd Grevenbroek door de prins-bisschoppelijke overheid van Luik gekocht. Een tijdlang woonden op Grevenbroek (het neerhof!) drossaards of rentmeesters. Maar toen verkeerde de site reeds in slechte staat, werd ze niet meer onderhouden en werd de bouwfysische toestand steeds slechter.

In 1702 tenslotte werd de burchtsite volledig verwoest door Engelse troepen in het kader van de Spaanse successieoorlog. De legerleiding wilde vermijden dat Grevenbroek nog ooit als militaire uitvalsbasis zou dienen.

Het is daarom duidelijk dat tot 1702 de burchtsite, ondanks de verwaarlozing, een beduidende militaire betekenis behield.

Ook diende ze in tijden van onrust als vluchthaven voor de plaatselijke bevolking, wat misschien verklaart dat er in Hamont en Achel in de late 16de en 17de eeuw geen schansen werden opgericht.

Naast deze burcht was er in het handelscentrum van Hamont, dat ook tot het domein Grevenbroek behoorde, een sterke vierkanten burcht (40 x 40m), die in de 2de helft van de 14de eeuw is opgetrokken. Deze burcht werd eveneens in 1401 verwoest, maar wellicht deels heropgebouwd.

Bibliografie Grevenbroek

1. Archief

Rijksarchief Hasselt: Grevenbroek/Hamont

Schepenbank 1464-1796 (79 nrs.)

Oorkonden 1257-1602 (22 nrs.):

- 4 maart 1257
- 11 november 1308
- 29 april 1309
- 27 mei 1338
- 21 juni 1338
- 21 juni 1338
- 22 juni 1338
- 25 januari 1357
- 11 oktober 1360

Rijksarchief Hasselt: Leenzaal van Kuringen, Verheffingen (van Grevenbroek)

Leenzaal van Kuringen nr. 72 (lijst van Loonse ridders 1364)

Idem, verheffingsregisters

Rijksarchief Luik: Fonds Chambre des Comptes:

nrs 3-53: protocollen

nr. 70 (verkoop 1585)

nr. 964 Ontvangsten in Pelt-Grevenbroek

nr. 965 Cijnzen en renten van Grevenbroek

nr. 983 Bundel Grevenbroek met allerhande akten, transacties, stukken betreffende het kasteel, de heerlijke hoeven, de molens...

Rijksarchief Luik: Conseil Privé

nr. 2926 Onderzoek of Grevenbroek onder het prinsbisdom ressorteert, naar aanleiding van de brandschatting door Karel de Stoute, 1468 (bevat retroakten uit 1360, 1367, 1380 en 1448)

Rijksarchief Luik: Etats

nr. 419: garnizoen in het kasteel van Grevenbroek, 1641-1642

Rijksarchief Luik: Fonds Château Lexhy

Losse stukken betreffende Grevenbroek

Rijksarchief Luik: Manuscrits de la collection Lefort

genealogische studies van Le Fort betreffende van Arckel/van Grevenbroek

Archief (E.H.) A. Claassen, Achel

Van het persoonlijk archief van priester A. Claassen bleef zeer weinig bewaard, wegens een woningbrand. Toch is ook bekend dat hij zijn opgravingen als amateurarcheoloog, zeker in de periode voor 1970, zeer slecht documenteerde.

Enkel een schets van het plattegrond van het hooghuis is bewaard gebleven. Ook beven een aantal foto's van de opgravingen uit de late jaren 1950 bewaard, helaas ook zonder duiding.

Kerkarchief Hamont-Achel

Kerkarchief Achel

Parochie Inv. Nr. 1 Registrum memoriale (Memorieboek van pastoor J.J. Vossen)

Kerkarchief Hamont

(Dekenaar archief) Historische notities van deken C. Reyners

Parochieregister, overlijdens

2. Uitgegeven bronnen

S. Bormans, E. Schoolmeesters, E. Poncelet, *Cartulaire de l'Eglise Saint-Lambert à Liège*, 6 delen, Brussel 1893-1933

C. de Borman, *Notice sur un cartulaire du chapitre de Saint-Servais à Maestricht*, B.C.R. H. 9 (1867), pp. 7-118

C. de Borman, *Le livre des fiefs du comté de Looz sous Jean d'Arckel*, Brussel 1875

J. Coenen, *Limburgsche oorkonden*, 4 delen (overdruk uit *Limburg*), Maaseik 1932-1942

P. Doppler, *Verzameling van charters en bescheiden betreffende het vrije rijkskapittel van Sint Servaas te Maastricht* (Vol. 1-2), Maastricht (1930 - 1935) (= Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maestricht, 66-71)

P. Doppler, *Schepenbrieven van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht (1283-1767)*, PSHAL 36-44, Maastricht 1902-1908

L. Lahaye, *Inventaire analytique des chartes de la collégiale de Saint-Jean l'Evangéliste à Liège*, 2 delen, Brussel 1921-1931

A. Perreau, *Recherches historiques sur le chapitre impppppprial de Saint-Servais à Maestricht*, Antwerp 1850

J. Wolters, *Codex diplomaticus Lossensis*, Gent 1849

Europische Mercurius: <https://www.ent1815.nl/e-f/europische-mercurius-1690-1757/>

3. Literatuur

3.1 Algemeen

G.-J. de Corswarem, *Mémoire historique sur les anciennes limites et circonscriptions de la province de Limbourg*, Brussel 1857

J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège*, Luik 1868-1892, 11 delen

B. Demoulin – J.-L. Kupper, *Histoire de la principauté de Liège. De l'an mille à la Révolution*, Toulouse 2002

F. Doperé, *De donjon in Vlaanderen*, Brussel-Leuven 1991

J. Gerits, *Historische steden in Limburg* (uitgave Gemeentekrediet), Brussel 1989

R. Hackeng, *Het middeleeuws grondbezit van het Sint Servaaskapittel te Maastricht in de regio Maas-Rijn*, Maastricht 2006 (Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg 1)

J. Lyna, *Het graafschap Loon. Politieke en sociale overzichtelijke geschiedenis*, Beringen 1956

J. Molemans, *Toponymie van Sint-Huibrechts-Lille: historisch-naamkundige studie*, Instituut voor Naamkunde, 1976

J. Molemans, *De politieke en rechterlijke instellingen van het graafschap Loon (1031-1794)*, in *Het Oude Land van Loon* 50/2, Hasselt 1996

E. M. Th. Nuyens, *Inventaris der archieven van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht, 1062-1797*. Inventarissenreeks RAL 31 (Maastricht 1984)

J. Paquay, *De parochiënwording in Limburg*, Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire de Limbourg, 36, 1921, p. 55, 85 (noot 3)

D. Pauwels, *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Maaseik, Kanton Neerpelt*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 19N2, Brussel – Turnhout, 2005. (ook digitaal beschikbaar en geactualiseerd)

Vaststelling van het stadscentrum als archeologische zone (19.02.2016): Historische stadskern van Hamont (ID: 140048):

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140048>

P.L. de Sauméry, *Les délices du païs de Liège, ou description géographique, topographique des monuments sacrés et profanes de cet évêché-principauté et de ses limites*, 4, 1744, p. 192-193, 197.

Dr. P.J.H. Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*, Hilversum 2000

H. Van de Weerd, *De invloed van de abdijen op de Kempen*, in *Verzamelde Opstellen* uitgegeven door den Geschied- en Oudheidkundigen Studiekering te Hasselt, 3, Hasselt, 1927, p. 10.

(Zolad+) R. Nijssen, T. Vanderbeken, W. Wouters, *Loonse ridders of Spaanse soldaten?*, Hasselt 2013

3.2 Detailstudies

Vóór 2000 werden lokaal een tiental kleine artikels uitgegeven over Grevenbroek en soms over het kasteel in het bijzonder. Deze publicaties van o.m. C. Reyners, J.J. Vossen, J. Coenen, H. Van de Weerd en A. Claassen zijn vandaag zodanig voorbijgestreefd door het moderne onderzoek, dat ze geen correct beeld meer geven. Door de ontsluiting van steeds meer archieven, is de geschiedenis van Grevenbroek fundamenteel anders te interpreteren. Vooral de hypothetische reconstructie van de geschiedenis van Grevenbroek door Van de Weerd, die door latere auteurs zonder verder onderzoek werden overgenomen, blijkt nu in de meeste opzichten fout.

Van de Weerd dacht zelfs bij zijn eerste onderzoek in 1933 dat Sint-Huibrechts-Lille het centrum van de heerlijkheid was. Verder veronderstelde hij dat de oorsprong van het domein terug te brengen was tot de bekeringstijd van Willibrordus. Maar het is duidelijk dat, met de huidige stand van het onderzoek, pas in 1139 (waar trouwens alleen sprake is van een kerk in Achel) het eerste spoor voor het latere domein Grevenbroek te vinden is.

De 19de eeuwse romantische auteurs, daarna J. Coenen en later ook A. Claassen beschouwden de Achels Tomp als de eerste burcht in Achel, gebouwd door van Bortel ca 1330. Volgens dit inzicht werd de Tomp in 1968 als donjon gerestaureerd. Later onderzoek wees uit dat bouwhistorisch de Tomp pas ca 1420 tot stand kwam en dat hij een stenen torenmolen was.

M. Bussels, e.a., *Bijdrage tot de geschiedenis van Hamont*, Hamont 1976, 384 pp. (spec. 71-149)

M. Bussels, *De molens van Grevenbroek*, in *Limburg* 23 (1941), pp. 128-135

M. Bussels, *De burcht van Grevenbroek*, in *Limburg* 20 (1939), pp. 185-198

M. Bussels, Wachtdienst op den burcht van Grevenbroek en van de stadswallen van Hamont, in *Het Oude land van Loon* 1 (1946), pp. 119-127

A. Claassen, *De Achelse Tomp*, in *Het Oude Land van Loon* 23 (1969), pp. 203-233

A. Claassen, *Het land van Grevenbroek. Historische schets*, in *Het land van Grevenbroek, een verleden dat leeft*, Hamont-Achel 2001, pp. 10-14

J. Coenen, *Baanderheren, boeren & burgers. Een overzicht van de geschiedenis van Bortel, Liempde en Gemonde*, Bortel 2004

G. Creemers & L. Van de Sijpe, *De verdwenen burcht van Hamont. Een bijdrage tot de middeleeuwse geschiedenis van de stad Hamont*, in *Uitgaven van De Geschied- en Heemkundige Kring "De Goede Stede Hamont"*, 2de r., nr. 2, Hamont-Achel, 1995, p. 10-14, 34-38.

A. Remans, *Bijdrage tot de geschiedenis van het land van Grevenbroek (17e eeuw)*, in *Het Oude Land van Loon* 19 (1964), p. 65-98.

M. Schuurmans, *Bijdragen tot de geschiedenis van Genenbroek*, in *Grevenbroeker Echo's* nrs. 9-12, 14-15, 18, 27 (1994-1999), passim

M. Schuurmans, *Driemaal Willem, heer van Boxtel. Van voogd tot heer van Hamont, Achel en Lille*, in *Grevenbroeker Echo's* 2003,44

M. Schuurmans, *Diederik van Merheim, heer van Achel, Hamont en Lille*, in *Grevenbroeker Echo's* 2005,50

M. Schuurmans, *De Hamal of hoe Grevenbroek betrokken raakte in de Loonse Successieoorlog*, in *Grevenbroeker Echo's* 2005,52

M. Schuurmans, *Robrecht van Grevenbroek: Grevenbroek in de slipstroom van de Luikse en Hollandse politiek. Deel I*, in *Grevenbroeker Echo's* 2007,58

M. Schuurmans, *Robrecht van Grevenbroek: Grevenbroek in de slipstroom van de Luikse en Hollandse politiek. Deel II*, in *Grevenbroeker Echo's* 2007,60

H. Spooren, *Demografische toestanden in het ambt Pelt-Grevenbroek (ca. 1600-1715)*, (Licentiaatsverhandeling KULeuven), 2 delen, Leuven 1962

H. Van de Broek, *De poorten en wallen van de stad Hamont*, in *Limburg*, 38, 1959, p. 228-235.

L. Van de Sijpe, *Het klooster Sint-Catharinadal in Achel. Het kloosterarchief*, in *Grevenbroeker Echo's* 28, 1999, p. 10-23.

L. Van de Sijpe, *De parochie Hamont in 1304*, in *Grevenbroeker Echo's* 2000,32

L. Van de Sijpe, *600 jaar geleden. Het rampjaar 1401*, in *Grevenbroeker Echo's* 2001,35

L. Van de Sijpe, *Toch Lombarden in Hamont (1309)*, in *Limburg - Het Oude Land van Loon*, 79, 2000, p. p. 287-288.

L. Van de Sijpe, *Het wapen van Grevenbroek en het stadswapen van Hamont (-Achel)*, in *Grevenbroeker Echo's* 2001,35

L. Van de Sijpe, *Hamont-Achel, 300 jaar geleden. Het crisisjaar 1702*, in *Grevenbroeker Echo's* 2002,39

B. W. van Schijndel, *Het geslacht Van Grevenbroeck, Met Gansen Trou* 9 (1959), 17ff., jrg. 10 (1960), 26ff.

-A.v. Sasse van Ysselt, *De familie van Grevenbroeck en de heerlijkheden Loon op Zand, Mierlo en Helvoirt*, *Taxandria* 8 (1901), 3, 33, 72 (66-), 101, 153, 170, *verbeteringen en bijvoegingen*, 11 (1904), 308

R. Van Lent, *De molens van Grevenbroek in het graafschap Loon*, in *Verzamelde Opstellen* 5 (1929), pp. 89-99

H. Van de Weerd, *Geschiedenis der parochie en gemeente St. Huibrechts-Lille*, in *Limburg* 14 (1933), pp. 229-231; 15 (1933), pp.1-4, 21-28, 41-46, 61-68

H. Van de Weerd, *Rond het ontstaan van Grevenbroeck en Hamont*, in *Verzamelde Opstellen* 5 (1929), p. 166-174.